
ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ

ՄՇԵՐ ՄԵԼԻՔ-ԲԱԽՇՅԱՆ

Խ. Աբովյանի անվան ՀՊՄՀ պրոռեկտոր
ՀՏԴ 94(479.25)

**ԻՐԱՎԻՃԱԿԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ 1920 Թ. ՆԱԽՕՐՑԱԿԻՆ:
ՄԱՀՄԵԴԱԿԱՆ ԸՆԴԿՁՈՒՄՆԵՐԻ ՃՆՇՈՒՄԸ ԵՎ ՆԵՐՔԻՆ
ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ-ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԴՐՈՒԹՅԱՆ ԿԱՅՈՒՆԱՑՄԱՆ
ՈՒՂՂՈՒԹՅԱՍԲ ՀՀ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՋԱՆՔԵՐԸ**

Լեոն խոսելով հայկական պետականության կայացման բարդ և աշխարհաքաղաքական խոր հակասություններով հագեցած ժամանակաշրջանի մասին՝ իր ժամանակին դիպուկ նկատել է, որ հայ ժողովրդի դժբախտության իրական պատճառներից մեկն էլ այն էր, որ նա ուներ «լավ» խմբապետներ, բայց վատ քաղաքագետներ... Դաշնակցությունը չէր կարողանում ազատարվել իր հին մեղքից՝ ֆիդայականությունից¹: Այդ է վկայակոչում նաև ՀՀ առաջին վարչապետ Հովհ. Քաջազունին, համաձայն որի «խմբային ու խմբապետական սիստեմը, որ մասնավորապես խրախուսվել էր բյուրոկրատավարության կողմից, քանդել էր զինվորական կազմի ամբողջությունը, միությունը»²:

1919 թ. կեսերին, չնայած ոգևորիչ որոշ տրամադրություններին և առաջին հայացքից արտաքուստ բարենպաստ հանգամանքներին, Հայաստանի Հանրապետության իրական վիճակը մնում էր տագնապալից և անորոշություններով լի, քաղաքական սպասելիքները՝ պայմանական, առավել ևս, որ դեռ չէին հարթվել վրաց-հայկական պատերազմով առաջացած բարդությունները արտաքին աշխարհի հետ հաղորդակցության ապահովման տեսանկյունից, որը Հայաստանին կանգնեցրել էր սոցիալ-տնտեսական մեծ դժվարությունների առաջ, պարենային ճգնաժամը խեղդում էր, և ՀՀ կառավարության ղեկավարները անվարժ քայլերով փորձում էին ելք որոնել այդ իրավիճակից: Այդ է վկայում կառավարության նախագահ Ալ. Խատիսյանի դիմումը Թիֆլիսի հայկական դիվանագիտական ներկայացուցչության ղեկավար Լ.Եվանգուլյանին. «Բոլոր շոգեքարշները և վա գոնները ուղարկված են Վրաստան: Ամբողջ շարժումը կանգնած է: Հաղորդեցեք Գրինին և Բրաֆին: Մարսափելի սով է: Ամեն օր հեռագրեք ինձ՝ ինչքան այլուրով բեռնված վագոն է դուրս գալիս

¹ Տե՛ս Լեոն., Անցյալից, Եր., Շեն հրատ., 2009, էջ 327, 382:

² Քաջազունի Հովհ. Հ.Յ. Դաշնակցութիւնը անելիք չունի այլ ևս, Վիեննա, 1923, էջ 43:

Թիֆլիսից: Անհապաղ հեռագրեք Բեզգադյանին՝ անհապաղ ուղարկի մագուր և բենզին, ոչ մի կաթիլ չկա, հակառակ դեպքում ամեն ինչ կմեռնի»³: Տնտեսության, և մասնավորապես ՀՀ արդյունաբերության զարգացման ցուցանիշները հուսադրիչ չէին, այսպես, մասնավորապես պետք է նշել, որ 1913թ. 20,7 մլն ռուբլու համախառն արտադրանքի դիմաց 1919թ. Հայաստանի արդյունաբերությունը տալիս էր 1,3 մլն. ռուբլու արտադրանք, այսինքն՝ այն կրճատվել էր անգամ⁴:

Հարկ է ընդգծել, որ հայաստանյան պայմանների անտանելիությունը հրաշալի ըմբռնում էին նաև հայ հասարակական-քաղաքական, մտավորական գործիչները: «Երկրի վիճակը շարունակում է մնալ ծանր, հացը պակաս է, և սովը առատ հունձ է անում: Կտրված ենք արտաքին աշխարհից, Կրաստանը շարունակում է մեր ճամփան փակել: Անգլիայի քաղաքականությունը դեպի մեզ մինչև վերջերս եղել է տմարդօրեն դաժան և քիչ բարյացակամ»⁵, - գրում է Ս.Վրացյանը 1919 թ. մայիսի 18-ին շ.Յ.Դ. Ամերիկայի Կենտրոնական Կոմիտեին:

Այս ամենին ավելացրած սոցիալական լարվածությունը Հայաստանի Հանրապետությունում, կյանքի և գույքի ապահովության բացակայությունը, ՆԳ նախարարության և նրա աշխատակիցների մի զգալի մասի հանցավոր անտարբերությունը և հակաօրինական գործողությունները, ՀՅ Դաշնակցության վարած մենաշնորհի և բռնագրավումների քաղաքականությունը, զորքի և տեղական իշխանությունների գյուղերում կատարած ինքնագլուխ բռնագրավումները և անսանձ շահատակությունները, հացի համար անողոք լարվածությունը շատ գյուղերում, և մասնավորապես, օրինակ Էջմիածնի Ալիբեկլու և Քեռփակլու, ինչպես նաև Բաշգառնի, Եղվարդ և այլ գյուղերում, որոնց մասին ՀԺԿ «Ժողովուրդ» թերթի էջերում տասնյակ տատապարտող նյութեր են տպագրվել⁶: Տեղին է նշել հատկապես ծանր սոցիալ-տնտեսական իրավիճակի, սովի, ցրտի մասին Սորմալուի և Ղամարլուի շրջաններում, որոնցում նկատվել էին անգամ մարդակերության դեպքեր⁷, որի համար Քաջագնուռու կառավարությունը խիստ քննադատության ենթարկվեց ՀՅԴ բյուրոյի անդամ Ս. Վրացյանի խմբագրած «Զանգի» կողմից հրապարակված

³ ՀԱԱ (Հայաստանի Ազգային Արխիվ), Ֆ.Պ - 276, ց. 1, գ. 79, թ. 13:

⁴ Տե՛ս Գալոյան Գ., Հաղթական մայիսից - հաղթական նոյեմբեր, էջ 37:

⁵ Վրացեան Ս. Հին թղթեր նոր պատմութեան համար, Բեյրութ, 1962, էջ 287-288:

⁶ «Ժողովուրդ», Երևան, 11 ապրիլի, 12, 19, սեպտեմբերի, 18 մայիսի, 17 օգոստոսի, 4 դեկտեմբերի, 1919 թ.:

⁷ Տե՛ս «Զանգ», Երևան, 5 հունվարի, 1919 թ.:

առաջնորդող հողվածներում, մերկացնելով պետական պաշտոնյաների զեղծումները և շահատակությունները, հրապարակայնացնելով զանազան լիազորների կամայականությունները և բռնաբարքները շարքային հայ գյուղացու նկատմամբ, գյուղացուն զրկելով կարտոֆիլից, կաղամբից, սերմնացուից, և առհասարակ ունեզուրկ դարձնելով⁸: Մեկ այլ կապակցությամբ Երևան «Ջանգը» արձանագրում է հետևյալը. «Թե՛ մայրաքաղաք Երևանում և թե՛ գավառում մենք իշխանություն չունենք դեռ: Ամեն տեղ կան բավականին առատ չինովնիկներ ու միլիցիոներներ, որոնք թուրթ են գրում, ռոճիկ ստանում, որոնցից շատերը կաշառք են ուտում, մարդ են ծեծում, զեղծումներ կատարում, բայց պաշտոնեության պետական մտքով, կազմակերպված իշխանություն, ադմինիստրացիա չունենք դժբախտաբար»⁹: Բնակչության շրջանում և ընդդիմադիր ուժերի շրջանում բազմաթիվ դժգոհություններ էին կուտակվել ՀՀ կառավարության ֆինանսատնտեսական և ներքին քաղաքականությունից, պարենավորման և գաղթականության հարցերում, էլ ավելի շիկացնելով քաղաքական դրությունը Հայաստանում, որի մասին հրապարակավ դատապարտող հրապարակումներով հանդես եկավ Հայ էսեռների «Կայծ» պաշտոնաթերթը¹⁰:

1919 թ. աշնանը Լ.Եվանգուլյանի հետ ունեցած գրույցի ընթացքում գնդապետ Հասկելը ընդգծել է, թե այդ կառավարությունը «բաղկացած է նախկին դասատուներից և կուսակցության աջակցությունից օգտվող ամեն կարգի մարդկանցից՝ քաղաքականապես ոչ հասուն և ոչ հեռատես»¹¹: Եվ, առհասարակ Հայաստանում կադրային վիճակը ողբալի էր, որոնք գործնականում բավականաչափ արհեստավարժ չէին և չէին կարողանում պետական մտածելակերպի բարձրակետում գտնվել, իրատեսական որոշումներ կայացնել: Այդ հանգամանքը հասկանում էին նաև կառավարության, պետության և զանազան կուսակցությունների առավել հեռատես ներկայացուցիչները: Հայաստանյան իրականությունը չէր ձգում արտերկրի հայ մտավորական խավի ներկայացուցիչներին:

Ամեննին էլ պատահական չէ, որ ՀՀ-ում կուտակված հակասությունները իրենց յուրատեսակ հանգուցալուծումը գտան 1920 թ. մայիսյան իրադարձություններում, որ բոլշևիկյան պատմագրության մեջ ընդունված է եղել անվանել «սպստամբություն», ինչը հայոց պատմության

⁸ Տե՛ս «Ջանգ», 31 հունվարի, 1919 թ., 14 փետրվարի, 27 հոկտեմբերի, 1918 թ.:

⁹ Տե՛ս «Ջանգ», 14 փետրվարի, 1919 թ.:

¹⁰ Տե՛ս «Կայծ», 8 դեկտեմբերի, 1918 թ., 3 ապրիլի, 1919 թ.:

¹¹ ՀԱՍ, Ֆ.Պ - 276, ց. 1, գ. 212, թ. 23:

հակասական էջերից է: Սա իր բնույթով և էությամբ ներքին քաղաքացիական կռիվ էր, որ «հրահրվեց» դրսից՝ բոլշևիկյան օրեցօր հզորացող քարոզչության ազդեցությամբ, և որոշակի հետևանքներ ունեցավ աշխարհաքաղաքական հետագա զարգացումների առումով: Այս առումով ստեղծված իրավիճակը հետաքրքիր է բնութագրել Լեոն. «Նույնիսկ կողմնակի չեզոք դիտողների համար էլ պարզ էր, որ մայիսյան ապստամբության մեջ խոշոր արտահայտություն էր գտել և ժողովրդի դժգոհությունը դաշնակցականների կառավարական ռեժիմի դեմ»¹²: Այդուհանդերձ, քանզի կառավարող կուսակցությունը, անվերապահորեն ոգևորվելով Անտանտի դաշնակիցների քաջալերանքից, հավատարիմ մնաց հակաբոլշևիկյան դիրքորոշմանը, և մյուս կողմից լավ գիտակցելով, որ բոլշևիկները «թույլ են Հայաստանում և ուրեմն շատ հեշտ է հետերնին հաշիվը փակել»¹³:

Ներքաղաքական բարդ իրավիճակի ապակայունացնող կարևոր գործոններից էր Հայաստանի Հանրապետության տարածքում ապրող շուրջ կեսմիլիոնանոց մահմեդական զանգվածի առկայությունը, որը հարևան Ադրբեջանի և Թուրքիայի գործակալների կողմից անընդհատ հրահրվում էր հակապետական և հակահայկական ընդվզումներ, անգամ կազմակերպված զինված ելույթների՝ նպատակադրում ունենալով ներսից խարխիլել հայկական պետականությունը, անդամահատել ՀՀ սահմանային-տարածքային ամբողջականությունը՝ հակապետական շարժման կենտրոններ դարձնելով Ջանգիբասարը, Շարուր-Նախիջևանը, Կարսի մարզը, Ջանգեզուրը, Սուրմալուն, Բոյուք Վեդին և այլ շրջաններ: 1920թ. կառավարական հաղորդագրություններից մեկում հենց դիպուկ ներկայացվում է Ջանգիբասարի լարված ռազմաքաղաքական իրավիճակը. «Թուրք-ադրբեջանական գործակալներն ու զինվորական ուժերն իրենց գործողության վայր են ընտրել Ջանգիբասարը և համառորեն խանգարում էին Հայաստանի կառավարությանը՝ կազմակերպելու տեղական իշխանություն, հարձակումներ էին գործում կառավարական զորամասերի և դաշտերում աշխատող մոտակա հայ գյուղացիների վրա, մինչև անգամ վերջնագրեր էին ներկայացնում հայ գյուղերին՝ թելադրելով որոշ պայմաններ: Կառավարությունը ստիպված եղավ դիմել ուժի, կառավարական զորքերին հաջողվեց կռվով տիրել ապստամբ թուրք գյուղերին. Հաջի Ղլաղ, Գեոյգմբեթ, Արբաթ, Ենգիջա, Սարվանյար, Վ. և

¹² Տե՛ս Լեոն., Անցյալից, Եր., Շեն հրատ., 2009, էջ 403:

¹³ Իրազեկ, Դաշնակցութիւնը և փետրվարի 18–ը, «Հայրենիք» օրաթերթ, 20-21 փետրվարի, 1936, թիւ 51-52:

Ն.Նեջերյուններ և այլն»¹⁴: Մահմեդաբնակ գյուղերի ընդվզումների կարգավորման և ներքին իրադրությունը կայունացնելու խնդրում ձեռնարկված միջոցների հարցում ՀՀ կառավարությունը, զինվորական իշխանությունները այլընտրանք չունեին և հարկադրված էին ուժ կիրառել, որին իրենց գործնական համերաշխությունն արտահայտեցին ՀՀ տարածքում գործող կուսակցական-քաղաքական ուժերը: Այդ մասին հստակ նշվում է Տ. Բեկզադյանի հեռագրերից մեկում՝ ուղղված Լ. Շանթին. «Զանգիբասարում թաթարների կրկնակի ելույթներից, 10 զինվորների սպանությունից և 20-ի վիրավորվելուց հետո կառավարությունը վերջնագիր ներկայացրեց Հայաստանի իշխանություններին ենթարկվելու մասին», և արդյունքում, պատժիչ գործողությունների հետևանքով, որին մասնակցեցին բանակային զորամասերը /չնայած այդ քայլին դրոն դեմ էր, գտնելով որ դա կթուլացնի և կանբարոյականացնի հայ զորքը, ինչպես և եղավ/ և ֆիդայական-հայդուկային մտածելակերպին և գործելաոճին հարազատ սասունցիների խմբերը և այլ անկանոն զորամասեր, հունիսի 20-ին հայկական զորքը գրավեց Զանգիբասարը՝ որպես ռազմավար վերցնելով 2 թնդանոթ, 4 գնդացի, 40 հազար փամփուշտ և բավականաչափ մեծ թվով հրացաններ¹⁵:

Անհրաժեշտ է փաստել այն հանգամանքի մասին, որ 1920թ. մայիսյան իրադարձությունները ակնհայտորեն նպաստեցին հանրապետության ներքին և արտաքին վիճակի ապակայունացմանը, նպաստելով ճգնաժամային երևույթների առաջացմանը և խորացմանը, Հայաստանի տարբեր շրջաններում ապրող մահմեդական բնակչությանը տրամադրելով հակապետական և հակահայկական ելույթների, թեկուզև և ամենայն հավանականությամբ, դա հայ բոլշևիկների պլաններում կարող էր և տեղ չգտնել, ինչը խիստ իրատեսական է: Այդուհանդերձ, այդ հանգամանքից ոգևորված մահմեդական բնակչությունը անվարան գնաց ընդվզումների ՀՀ օրինական իշխանությունների դեմ, որը տևեց գրեթե մեկ տարի, որի պայմաններում ռազմաքաղաքական իրավճակը բացահայտորեն ապակայունացվեց, խռովարարների անմիջական թիրախներից մեկն էլ դարձավ անգամ Երևանը, իսկ Գյառնի-Բասարը, Ղամարլուն, Զոդ-Բասարգեչարը, Կարսի մարզը և այլ շրջաններ երկար ծամանակ հայտնվեցին աղբրեջանա-թուրքական ոսնձգությունների տիրույթում:

Իրավիճակը բավականին սրվեց 1920թ. սկզբներին, երբ Բոյուք-Վեդիի խռովարարները եզրեր փնտրելով զանգիբասարյան խռովարարների

¹⁴ Տե՛ս ՀԱԱ, Ֆ.Պ – 290, ց. 1, գ. 32, թ.1:

¹⁵ Տե՛ս ՀԱԱ, Ֆ.Պ – 290, ց. 1, գ. 32, թ. 3, գ. 32, թ. 5:

հետ, Դաշ-Քուռունի և Աղդամլարի շրջանում սուր բախումներ ունեցան հայկական զորամասերի հետ՝ նպատակ հետապնդելով միացյալ ուժերով խարխլել հայկական պետականության հիմքերը հենց Երևանի մերձակայքում, հնարավորության դեպքում՝ նաև անդամահատել հայկական տարածքների ամբողջականությունը: Դրանք կանխելու համար, ՀՀ կառավարությունը հարկադրված հուլիսի 10-ին զորքեր դուրս բերեց Բոյուք-Վեդիի խոռվարարների դեմ, և համառ մարտերից հետո գրավվեցին Ղարայալ, Ճաթկրան, Ալի-Մահմեդ, Ենգիջա, Ներքին Կարաբաքյար և այլ մահմեդական գյուղեր, որտեղ առանձնակի քաջությամբ աչքի ընկան գնդապետ Հասան Փաշայանի գլխավորությամբ գործող հայկական զորամասերը, որոնց ջանքերով էլ հուլիսի 12-ին իրագործվեց Բոյուք-Վեդիի գրավումը, որին հաջորդեց Դավալուի և Արարատ կայարանի գրավումը, իսկ արդեն հուլիսի 14-ին ռազմական գործողությունները ավարտվեցին Շարուրի ազատագրավումով, որով հաստատվեց ՀՀ քաղաքական գերակայությունը այդ տարածքում: Գայլի Դրունքի գրավումից հետո, մահմեդականները տիրահպատակություն արտահայտեցին ՀՀ իշխանություններին, մի մասն էլ փախուստի դիմեց և լքեց հանրապետության տարածքը: ՀՀ կառավարությունը կարողացավ վերահաստատել հայկական պետության իրավասությունը այդ տարածքներում, սակայն այն ունեցավ նաև բացասական հետևանքներ հայկական զորքի բարոյական կերպարի անաղարտության ապահովման տեսանկյունից: Հայտնի է, որ իր ժամանակին ոչ բոլոր զինվորական և կուսակցական այրերն էին կողմնակից հայոց զորքի ներգրավմանը ներքին տագնապալից խնդիրների և կնճիռների հանգուցալուծմանը, այդ թվում և Դրոն, որի մասին արդեն ասել ենք: Սակայն փաստը մնում է փաստ, որ հայկական զորքը մարտերի ընթացքում չձերբազատվեց հակառակորդից մահմեդական գյուղերում ավարառությամբ զբաղվելուց, ինչը չհաջողվեց կանխել, առավել ևս, որ նման վճռական քայլեր բարձրագույն հրամանատարության կողմից չկատարվեցին, և ինչպես տեղին նկատել է պատմաբան Էդ. Ջոհրաբյանը, այդ հանգամանքը բացասաբար անդրադարձավ հայոց զորքի ընդհանուր բարոյական վիճակի վրա, ինչն իրեն իրապես զգացնել տվեց 1920թ. թուրք-հայկական պատերազմում¹⁶: Դա հստակ նկատել է և փաստել Ս.Վրացյանը. «Բոլշևիկներին ճնշելուց հետո, Բիւրոկրատավարութիւնը որոշեց զսպել եւ զանգիբասարցիներին կանոնաւոր զօրամասերի միջոցով: Դրօն բուռն կերպով բողոքեց վերջին որշման դէմ:

¹⁶ Տե՛ս Ջոհրաբյան Էդ., 1920 թ. թուրք-հայկական պատերազմը և տերությունները, Եր., 1997, էջ 355:

Զանգիբասարի նուաճման, իհարկե, հակառակ չէր, և համոզուած էր, որ բոլշեիկներին սանձահարելուց յետոյ աւելի դիրքին կը լինի Զանգիբասարի մաքրագործումը, բայց, անընդունելի, վնասակար էր համարում զօրքի մասնակցութիւնը Զանգիբասարի գրաւումն: Նա անվիճելի փաստերով և իրատեսութեամբ աշխատում էր համոզել, որ բանակի մասնակցութիւնը քաղաքացիական կռիւներում, անխուսափելի կերպով կը խախտէ զինուորութեան կարգապահական ոգին, կը բարոյալքէ ու կը տկարացնի մարտունակութիւնը:

Այդպէս էլ պատահեց: Զանգիբասարը նվաճուեց, ճիշտ է, բայց թրքական զիւղերի մաքրագործման մասնակցող զորամասերն էլ բարոյալքուեցին ու գրեթէ կազմալուծվեցին: Մաքրագործումը անխուսափելի կերպով կապուած էր թալանի ու հարստահարութիւնների հետ: Դրօն զիտէր այս և թույլ չտուեց, որ իրեն ենթակայ զօրամասերը մասնակցեին Զանգիբասարի գործողութեան»¹⁷:

Ինչնիցե, այդ պահին ՀՀ իշխանություններին հաջողվեց 1920թ. կեսերին հանրապետության տարածքում թուրք-թաթարական խռովության որջերը չեզոքացնել, որին ակտիվ մասնակցություն ունեցան թե՛ Բաքուն և թե՛ Անկարան: «Ռազմիկ» թերթի վկայությամբ, «ամբողջ մի տարի ...Շարուր-Նախիջևանը կերակրվեց Ադրբեջանի ուղարկած փողերով»¹⁸: Այդ մասին է փաստում ՀՀ Արտաքին գործերի նախարար Խատիսյանը, որը նշում է այն մասին, որ Երևանում Ադրբեջանի դիվանագիտական հավատարմատար Մամեդ խան-Թեքինսկու միջոցով փորձ է արվել խռովարարներին է փոխանցվել 200 հազար ռուբլի, սակայն որը չի հաջողվել փոխանցել հասցեատիրոջը, իսկ հատուկ սուրհանդակի ձեռքակալության ժամանակ ՀՀ իշխանությունները առգրավել են ևս 5 միլիոն ռուբլի, որը պետք է բաժանվեր Շարուրի խռովարարական տրամադրություններով համակված մահմեդական գյուղացիությանը¹⁹:

Այսպիսով, ՀՀ իշխանություններին հաջողվեց հանդերտեցնել մահմեդական ընդվզումները ՀՀ տարածքում, որը երկրի ներքին իրավիճակի համեմատական կայունացման տեսանկյունից որոշ նշանակություն ունեցավ, և որոշ հույսեր ներշնչեց ապագայի տեսանկյունից, թեկուզև դեռ մայիսյան իրադարձությունների ժամանակ արդեն խարխիվել էր երկրի քաղաքական ընդհանուր կայունությունը, և

¹⁷ Վրացեան Ս., Կեանքի ուղիներով, Հ. Դ, էջ 192-193:

¹⁸ «Ռազմիկ», 1920 թ., N 10:

¹⁹ Խատիսյան Ալ., Հայաստանի Հանրապետության ծագումն ու զարգացումը, Բեյրութ, 1968, էջ 205:

նշմարվում էին Անդրկովկասյան երկրամասում ռուսաստանյան նոր իմպերիայի՝ բոլշևիկյան պետության ձևով վերահաստատվելու հեռանկարները:

Մ.Մելիք-Բախշյան

Իրավիճակը Հայաստանում 1920թ. նախօրյակին: Մահմեդական ընդվզումների ճնշումը և ներքին հասարակական-քաղաքական դրության կայունացման ուղղությամբ ՀՀ կառավարության ջանքերը

Ամփոփում

Հողվածում պատմաքննական վերլուծության են ենթարկվել Հայաստանում ներքին հասարակական-քաղաքական դրության հարցերը, կառավարության գործադրած ջանքերը դուրս գալու այդ դժվարին տնտեսական և քաղաքական դրությունից: Ցույց են տրված ՀՀ կառավարության իրական հնարավորությունները, և հեռանկարները կայունացնել քաղաքական դրությունը հանրապետությունում 1919 թ. վերջին – 1920 թ. սկզբին: Հեղինակի կողմից արժևորվել են կառավարության գործունեությունը Հայաստանի Հանրապետության տարածքում բռնկված մահմեդական հակահայկական և հակակառավարական ելույթների հանդարտացման ուղղությամբ, և ձեռք բերված արդյունքները, ինչպես նաև գնահատական է տրվել Հայաստանի Հանրապետության քաղաքական-կուսակցական ուժերի կողմից ՀՀ զարգացման հեռանկարների ընտրությանը 1920թ. վերջին և այնուհետև: Ցույց է տրված Հայաստանի Հանրապետության քաղաքական դրությունը 1920թ. մայիսյան իրադարձություններից և մահմեդական հակահայկական ելույթների ճնշումից հետո, քաղաքական արդյունքները: Տրված է 1920 թ. կեսերին Հայաստանի Հանրապետությունում ստեղծված հասարակական-քաղաքական դրության պատմաքաղաքական գնահատականը:

1920 :

	1919 .	1920 ..	-
			-
			-
	1920 .		-
	1920 .		-
			-
	1920 .		-

Mher Melik-Bakhshyan

The situation in Armenia on the eve of 1920: the restraint of Muslim subversions and the effort of Armenia aimed at stabilizing the internal socio-political situation

Summary

The article comprises the analysis of the internal socio-political situation in the Republic of Armenia with the attempts of the Armenian Government to find a way out of the tough economic and political situation. The paper introduces the picture of true-to-life, realistic possibilities that the Republic of Armenia had under those circumstances, as well as the prospects of political stabilisation in the country from the end of 1919 till mid-1920. The researcher provides an overall evaluation of Government's activities striving to cope with the Muslim anti-Armenian and anti-governmental subversions in the territory of Armenia and the results achieved in this respect. At the same time, the paper scrutinizes the vision of development of the Republic of Armenia opted by the national political parties in mid-1920 and afterwards. A generic outline of the situation in the Republic of Armenia right after the events of May, 1920, as well as the restraint of the Muslim anti-Armenian mutinies in Armenia is also introduced in the article. The key point of the article consists in the critical historical and political evaluation of the situation in Armenia in mid-1920.